

zaraznih bolesti, a napose je istaknuo problematiku endemskog sifilisa i dolazak židovskih liječnika koji su radili na njegovu suzbijanju.

Nažalost, nekoliko je izlagača izostalo sa skupa. Tako nismo mogli poslušati izlaganja o Josipu Brozu Titu, utjecaju filma, memoarističkim prilozima, ulozi vjere kroz djelovanje Islamske zajednice i ponašanju ustaških vlasti na tuzlanskom području, no nadamo se da će se ta izlaganja pojaviti u najavljenom zborniku radova s ovoga korisnog skupa koji je ponudio niz novih uvida u pojedine teme iz ratne povijesti u Bosni i Hercegovini. Upada u oči i generacijska ravnoteža među izlagačima, tako da su se mogli pratiti istupi pripadnika više pokoljenja povjesničara i zastupnika srodnih disciplina s različitim pristupima pojedinim temama. Time možemo zaključiti da ovo nije bilo samo jedno od prigodnih okupljanja, nego dobra prigoda da sudionici skupa postanu upućeniji u razvoj zbivanja tijekom 1941. godine.

STJEPAN MATKOVIĆ

Znanstveni skup *Hrvatsko proljeće, 40 godina poslije*, Filozofski fakultet, Zagreb, 13.–14. listopada 2011.

U organizaciji Centra za demokraciju i pravo Miko Tripalo sredinom listopada 2011. na zagrebačkom Filozofskom fakultetu održan je znanstveni skup posvećen Hrvatskom proljeću. Bez obzira na to što je konkretan povod bila 40. obljetnica ove prijelomne točke hrvatske povijesti u komunističkoj Jugoslaviji, skup se nije zaustavio tek na prigodničarskom obilježavanju, niti je uključivanje čak triju institucija – Filozofskog fakulteta, Pravnog fakulteta i Fakulteta političkih znanosti – kao suorganizatora ostalo tek na deklarativnoj razini. Naprotiv, njihovo sudjelovanje u projektu ukazalo je na, uvelike ostvarenu, težnju organizatora, kao i samog moderatora Tvrtka Jakovine, da se Hrvatskom proljeću pristupi s različitim aspektata te se tako prošire postojeća područja istraživanja.

Već neko vrijeme primjetni su mali pomaci u fragmentarnoj i sporadičnoj historiografiji ovog procesa. Siromašna bibliografija posljednjih je godina mjestimice obogaćena novim memoarima, publicističkim prikazima, pa i znanstvenim monografijama. U tom je smislu skup samo potvrdio rečeni znanstveni zamah. U isti je mah, međutim, i najavio početak tranzicije od mitologizacije, koja još uvijek dominira literaturom, prema ozbiljnoj i složenoj akademskoj raspravi. Širina okupljenih tema i broj izlagača svjedoče naime da se od puke retorike o nužnosti istraživanja napokon krenulo u konkretnu i kompleksniju analizu.

Već su uvodna izlaganja organizatora i dekana navedenih fakulteta otišla dalje od protokolarnih riječi. Govornici su se tako dotakli nekih od ključnih pitanja tretmana Hrvatskog proljeća, od pokušaja njegove marginalizacije, stvarnog prijelomnog značaja (*critical juncture*), pa sve do upitne relevantnosti za hrvatsku političku scenu u posljednjih dvadeset godina, pa i šire. Kao što je to ustvrdio Nenad Zakošek, iz onodobnog (ne)funktionalnog modela reforme jugoslavenske federacije moguće je izvući i određene pouke glede današnje nestabilnosti Europske Unije.

Što u raspravama, što autorskim priložima, na skupu je sudjelovalo mnoštvo ondašnjih povijesnih aktera koji su se uključivali u debatu i na marginama skupa. Antun Vujić svojim je pregledom interpretativnih strategija Hrvatskog proljeća, s njihovim kasnijim odjekom, uspješno prevladao tradicionalni rascjep koji se javlja između autoriteta svjedoka i znanstvenika. Tema se, u drugom obliku, pojavila i na zaključnom panelu, jedinom koji je bio tek posredno vezan uz samo Hrvatsko proljeće te je bio posvećen političkoj sudbini Mike Tripala, s naglaskom na njegovoj ulozi na demokratskim izborima 1990. godine.

Prisutni autori dotakli su se brojnih tema: od popisa stanovništva 1971. preko ponašanja Crkve pa sve do posljedične sudske represije ili pak burne jezične politike i dijaloga hrvatskih i srpskih jezikoslovaca. Na šest održanih panela naznačeni su smjerovi tekućih, ali i budućih istraživanja, pri čemu se istaknuo niz mlađih istraživača. Pojedinačno predstavljanje svih sudionika i njihovih eseja zahtijevalo bi znatno dulji tekst. Ipak, ovdje je potrebno istaknuti neke koji ukazuju na nove istraživačke trendove i moguće pravce.

Hrvoje Klasić okrenuo se pitanju periodizacije, argumentirano ponudivši novu inicijalnu točku unutar ustaljenih početaka Hrvatskog proljeća: Svibanjsko savjetovanje republičkih i lokalnih partijskih rukovodilaca u Zagrebu 1968. godine. Klasić je pokazao kako su se na Savjetovanju anticipirale neke od kasnijih glavnih značajki "proljećarske" politike hrvatskih partijskih čelnika: težnja za masovnom politizacijom i okretanje "bazi", snažnije zalaganje za republičke ekonomske interese, unutarnja homogenizacija na reformskoj liniji, kao i rastući sukob s ostalim republičkim rukovodstvima.

Ovo potonje poslužilo je kao prikladna spona za jedan od najuspjelijih panela na kojem je niz autora Hrvatsko proljeće smjestilo u jugoslavenski okvir. Aleš Gabrič analizirao je tako "neutralni" stav slovenskog partijskog čelništva na čelu sa Stanom Kavčičem, koje se našlo u svojevrsnom procjepu naspram svojim hrvatskim kolegama. Vođeno interesima zajedničkim razvijenim dijelovima zemlje, ono je prvotno podržavalo reformsku ekonomsku agendu. S druge je pak strane bježalo od uvlačenja u "hrvatsko-srpski" sukob, zadržavajući distancu prema hrvatskim političkim zahtjevima. Slovenski zazor prema onome u čemu se prepoznao manjak taktike te nacionalističko skretanje rezultirao je konačnim raskolom 1971. godine, iako uz protivljenje posljedičnoj represiji.

Milivoj Bešlin usredotočio se pak na iznimno značajan, no začudno zapostavljen međuodnos hrvatskih reformista i srpskih "liberala" predvođenih Markom Nikezićem i Latinkom Perović. Iako po mnogočemu prirodni saveznici, s nizom srodnih ciljeva (obrana od Titove arbitrarnosti, širenje reformske baze), na površinu su najčešće izbijale bitne razlike u njihovu diskursu i vizijama, osobito glede nacionalnog pitanja i samog izgleda Jugoslavije. Konačni obračun u Karađorđevu, međutim, i srpski liberali dočekali su s jednakom zebnjom.

Za razliku od ambivalentnog, ali i dinamičnog slovensko-hrvatskog i srpsko-hrvatskog dijaloga, dominantno centralistička bosansko-hercegovačka partijska garda zauzela je znatno jednosmjerniji stav. Husnija Kamberović prikazao je kako je ona na hrvatske inicijative (od otvaranja jezičnog pitanja sve do aktivnog sudjelovanja hercegovačkih studenata u Pokretu hrvatskih sveučilištaraca) gledala krajnje negativno,

prepoznavši u njima oblik neželjenog paternalizma. Naposljetku, izlaganja sve trojice spomenutih autora dokumentirala su kako upravo u ovom razdoblju započinju neposredni kontakti republičkih partijskih rukovodstava, pri čemu se onda prvi put javno očituju i njihova međusobna razilaženja.

Ante Batinović postavio je Hrvatsko proljeće u širi okvir, promatrajući ga unutar geopolitičkih odnosa velikih sila. Na temelju britanskih i američkih arhivskih izvora on je ocrtao evoluciju skeptičnog odnosa prije svega Velike Britanije prema onome što se u anglosaksonskoj literaturi naziva *Croatian Crisis*. Opći reformski i liberalizirajući procesi, pa samim time i oni hrvatski, podržavali su se sve dok u prvi plan nisu dospjeli nacionalni zahtjevi, suprotni britanskom interesu očuvanja Jugoslavije. Čitavi ovaj panel pokazao je kako su suočavanja s drugim perspektivama, bilo da je riječ o onima unutar ili izvan Jugoslavije, nasušno potrebna jer obogaćuju uvid u samo hrvatsko iskustvo. Štoviše, za nadati se je da će uskoro izaći i izvan okvira elita u kojem su se referenti ovog puta zadržali.

Goran Sunajko bavio se institucionalnom reformom političkog sustava i ustavnim promjenama jugoslavenske federacije iz ranih 1970-ih. Upravo su izrazilo "proljećarske" inicijative za većom republičkom samostalnošću i ravnopravnošću naposljetku uključene u Ustav iz 1974. godine, ostavljajući za sobom dalekosežne posljedice.

Srđan Grbić, na temelju analize ostavštine Čede Grbića, predočio je osobne dvojbe ovog potpredsjednika Sabora srpske nacionalnosti koji se u novoj konstelaciji našao razapet između prihvaćanja općeg reformskog kursa te protivljenja radikalizaciji nacionalnih sentimenata. U sendviču srpskih optužbi za nacionalnu izdaju te studentskih za unitarizam, Grbić se, u ovoj interpretaciji, ne uklapa u krutu polarizaciju hrvatskog rukovodstva na reformiste i konzervativce. Radi se o hvalevrijednom doprinosu dubljem nijansiranju "proljećarskih" aktera i ideologija koje nužno mora otići dalje od ustaljene i često nekritičke podjele na nediferencirane oponente "proljećarske" politike te tek deklarativno razlučene zagovornike (reformsko partijsko krilo, studenti, Matica hrvatska).

U središtu interesa Snježane Koren našao se pak onodobni povijesni kurikulum te kasniji tretman Hrvatskog proljeća u povijesnim udžbenicima. Gledajući na njih kao na svojevrsne službene dokumente, Koren je svoje izvore iskoristila kako bi ukazala na raznolike politike povijesti. Obrisi i mijene ovih svojevrsnih režima istine najradikalnije se ocrtavaju upravo u povijesnim prekretnicama kakvo je Hrvatsko proljeće. Koren je to pokazala na primjeru posljednjih izmjena udžbenika iz 1971. (s drugačijom ocjenom 10. sjednice, nestankom hrvatske trobojnice s naslovnice te Franje Tuđmana iz kruga recenzenata), ali i kasnije pozitivne postkomunističke ocjene Proljeća u kojima glavni junaci, umjesto partijskog rukovodstva, postaju intelektualci okupljeni oko Matice hrvatske.

Kao svojevrsni kontrapunkt na ovom pretežito politološko-historiografskom skupu valja istaći teorijski kompetentno izlaganje Suzane Cohe posvećeno (meta)književnim strategijama i modelima reprezentacije Hrvatskog proljeća. Krećući se u okvirima teorije kulturne traume, Whiteove tipologije historiografskih zapleta te analize i interpretacije (de)tabuizacije Hrvatskog proljeća u hrvatskome društvu, Coha je ponudila naznaku nove interpretacije hrvatske (post)moderne književnosti na koju se iz perspektive traumatičnog iskustva 1971. može gledati i kao na potencijalno šifrirano, a ne

tek apolitičko pismo. Za hrvatsku historiografiju njeno je izlaganje iznimno poticajno jer na najbolji način ukazuje na brojne još uvijek neiskorištene potencijale koji se nalaze pred njom kada je voljna stupiti u dijalog s drugim disciplinama. Naime, upravo strategije koje Coha pronalazi u samoj produkciji, ali i recepciji hrvatske književnosti, u rasponu od nacionalno-identifikacijskog mita do neprorađene nacionalne traume, umnogome se preslikavaju i u historiografskom tretmanu Proljeća.

U samom zaključku treba izraziti nadu da će najavljeni zbornik izlaganja primjerenoreprezentirati sam skup, za koji se može ustvrditi da je učinio značajan istup u znanstvenoj reaktualizaciji i rehabilitaciji Hrvatskog proljeća. Ako se to ostvari, zbornik će biti ne samo neizbježna referenca za buduće istraživače, nego i svjedok određenog obrata u postojećem istraživanju, značajnog prije svega po tome što je jedan od presudnih procesa hrvatske povijesti druge polovine dvadesetog stoljeća ustoličio kao historiografsku temu *par excellence*, čijim je mnogobrojnim aspektima i reperkusijama potrebno znanstveno pristupiti, i to najčešće mimo uskih, ustaljenih vizija.

MARKO ZUBAK